

Філіпенко Т.В. доктор наук з державного управління, професор

3.3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ КОНТРАКТІВ

Анотація

В умовах сьогодення, коли першочерговими завданнями України в сфері соціально-економічного розвитку виступають інтеграція у європейський простір, адаптація національного законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу, подальше відкриття ринків і зняття штучних обмежень щодо продукції українських товаровиробників у ЄС, США та інших країнах світу, проблема удосконалення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності взагалі та зовнішньоекономічного контракту зокрема набуває надзвичайно великого значення. Метою даного дослідження є визначення поняття, ознак та джерел правового регулювання зовнішньоекономічного контракту; вимог до форми його укладання.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень і висновків, а саме: уточнено поняття «зовнішньоекономічного договору (контракту)»; надана характеристика особливостей та основних ознак притаманних зовнішньоекономічним контрактам, джерел їх правового регулювання; розглянута можливість застосування як простої письмової форми так і електронної форми укладання зовнішньоекономічного контракту; обґрунтовані пропозиції щодо внесення відповідних змін у абзац 4 Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)».

Вступ

Однією з основних форм економічних відносин України з іноземними державами є зовнішньоекономічна діяльність. Взаємини суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності реалізуються за допомогою зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

Специфіка та особливості правового регулювання контрактної діяльності впливає з міжнародного, зовнішньоекономічного та торгівельного характеру контракту.

Міжнародний характер контракту пов'язаний з тим, що його суб'єктами (сторонами) є комерційні підприємства, які знаходяться у різних країнах світу. Контракт не вважається міжнародним, якщо він укладений між підприємствами різної державної приналежності, які перебувають на території однієї держави (наприклад, між філіями та дочірніми компаніями фірм різних країн, що перебувають на території третьої країни). У той же час контракт має зовнішньоекономічний характер, якщо він укладений між сторонами однієї державної приналежності, якщо їхні фірми перебувають на території різних країн.

Торгівельний характер контракту підпорядковує його загальним нормам цивільного права й спеціальним нормам торгівельного права, що визначає правила його укладання й виконання. Під час підписання контракту суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть застосовувати міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних організацій, як факультативні документи, з прямим посиланням в контракті на них або на окремі їх положення.

Вихід підприємств на зовнішні ринки в якості продавця або покупця товарів, робить контракт основним документом, що регулює взаємовідносини контрагентів того чи іншого договору на міжнародному ринку. Це вимагає створення на підприємстві потужної системи управління контрактною діяльністю. Адже правильно складений контракт не тільки є гарантією підприємства від збитків, а й здатний принести йому прибуток. Укладання контракту потребує знань законодавства, контрактної практики, творчих здібностей, вміння правильно формулювати основні умови договору та

виділяти юридично-значимі аспекти. Але на практиці цьому питанню приділяється не достатня увага і, як результат, деякі підприємства несуть значні збитки в наслідок невміло укладеного контракту.

Проблеми, що виникають при укладанні та виконанні контрактів у зовнішньоекономічній діяльності та шляхи їх усунення в тій чи іншій мірі розглядали такі вчені: Н. Амброзьяк, В. Барановська, Ю. Бовтрук, О. Вінник, І. Дахно, Т. Деркач, В. Лаптев, Л. Лунц, В. Марченко, В. Саксонов, О. Старцев, Є. Харитонов, О. Харитонова, Д. Шаповалов та інші. Але наукові роботи, що стосуються теми даного дослідження, не охоплюють значної частини питань і проблем пов'язаних з комплексною характеристикою правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів.

Мета даного дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень й розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення правового забезпечення контрактної діяльності.

Поняття та ознаки зовнішньоекономічного контракту

Зовнішньоекономічний контракт, за своїм призначенням, формою та змістом, є своєрідним різновидом господарських договорів. Термін «господарський договір» вперше з'явився у радянські часи в період проведення кредитної реформи в тридцятих роках 20-го сторіччя. Але довгий час цей термін використовувався у законодавчих актах рідко і, застосовувався лише відносно договору постачання. Пізніше він набув збірного значення, охоплюючи сукупність договорів, використовуваних у відносинах між організаціями.¹

Трактування терміну «господарський договір» різними науковцями було неоднозначним. Так представники школи цивільного права В.П. Грибанов, С.С. Алексеев, Г.К. Матвеев вважали, що господарський договір є особливим різновидом цивільних договорів, тому й регулювання таких договорів повинно

---

¹ Харитонов Є.О. Цивільне право України : підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Істина, 2011. – С. 36.

відбуватися у відповідності до норм цивільного права. У той же час представники школи господарського права виступали за прийняття господарського кодексу, інститутом якого повинні були стати господарські договори, що протиставлялися цивільним договорам. Серед представників школи господарського права необхідно виділити В.В. Лаптева, який вважав, що спеціальне законодавство про господарські договори регулює договірні відносини державних соціалістичних підприємств та організацій. Саме праці В.В. Лаптева мали надзвичайне значення у розвитку господарського права, запровадженні поняття господарський договір та затвердженні зовнішньоекономічного договору як основної правової форми діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.²

Відповідно до ч. 1 ст. 377 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року, зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою.³

На сьогодні, підставою для здійснення господарської діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та їх іноземних контрагентів є зовнішньоекономічні договори (контракти).

У теорії господарського права використовується поняття зовнішньоекономічної угоди, яка також вважається правовою формою зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарського права. Зовнішньоекономічна угода це угода, яка опосередковує господарську діяльність у сфері міжнародного обміну товарами, роботами, послугами, інформацією, інтелектуальною власністю тощо.⁴ За своєю сутністю та змістом зовнішньоекономічна угода є односторонньою, тому що для її вчинення необхідним і достатнім є волевиявлення однієї сторони.

---

² Лаптев В.В. Хозяйственное право – право предпринимательской деятельности / В.В. Лаптев // Государство и право. – 1993. – № 1. – С. 36-40.

³ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 21-22. – Ст. 144.

⁴ Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 149.

Двосторонні та багатосторонні зовнішньоекономічні угоди вимагають узгодженого волевиявлення двох та більше сторін і вважаються зовнішньоекономічними договорами (контрактами).

Згідно зі ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року, зовнішньоекономічний договір (контракт) - це домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.⁵

У національному законодавстві України, враховуючи певні тенденції уніфікації права міжнародних комерційних договорів (контрактів), закріплено основні характерні риси договору за континентальним правом, оскільки визначальною рисою договору в континентальному праві є те, що в загальних договірних умовах містяться погоджені волевиявлення сторін, на відміну від англо-американського права, де в основу договору може бути покладено волевиявлення однієї (зобов'язаної) сторони.⁶

Зовнішньоекономічний договір характеризується загальними ознаками цивільно-правового договору та спеціальними ознаками, пов'язаними з його зовнішньоекономічним характером. Специфіка зовнішньоекономічного контракту головним чином пов'язується з наявністю у структурі відповідних правовідносин так званого іноземного елемента, що є поняттям міжнародного приватного права. У загальному випадку юридичне значення може надаватися різним іноземним аспектам елементів зовнішньоекономічних відносин – знаходження об'єкта діяльності за кордоном чи його переміщення через кордон, участь іноземного суб'єкта, знаходження за кордоном комерційного підприємства одного із суб'єктів, здійснення діяльності за кордоном тощо.⁷

---

⁵ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 977.

⁶ Саксонов В.Б. Правові особливості зовнішньоекономічних договорів (контрактів) України / В.Б. Саксонов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №2. – С. 254.

⁷ Марченко В.Б. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності: Навч.-метод. посіб. для самоств. вивч. дисц. / В.Б. Марченко, Д.В. Шаповалов. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 72.

Необхідність визначення чітких ознак та критеріїв зовнішньоекономічності договору зумовлена тим, що статус зовнішньоекономічного договору передбачає особливий правовий режим, зокрема, з погляду оподаткування, митного оформлення, строків розрахунків тощо. Нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічних контрактів передбачає цілу низку правил і вимог з боку як міжнародного так і національного законодавства, недотримання чи невиконання яких може призвести до застосування юридичних санкцій та значних економічних втрат.

Рис. 1. Кваліфікуючі ознаки зовнішньоекономічного контракту

Національно-правова належність юридичної особи у міжнародному приватному праві позначається терміном «національність». Критерій різної державної належності контрагентів, який є необхідним для встановлення міжнародного характеру договору, на сьогоднішній день, викликає багато спірних питань. Так, останнім часом, міжнародно-правові документи та спеціальні закони України з метою встановлення міжнародного характеру договору віддають перевагу такому критерію, як місцезнаходження підприємства, під яким розуміють постійне місце регулярного здійснення ділових операцій.

Крім того, на практиці використання критерію національності викликає певні складнощі, оскільки не завжди можливо однозначно встановити національну належність сторони договору, особливо юридичної особи. Критерій

національності має досить формальний характер і не обов'язково пов'язаний з договором та його виконанням. Виходячи з цього, Конвенція Організації Об'єднаних націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, яка набула чинності для України 01 лютого 1991 року (Віденська конвенція) та інші договори, що уніфікують право міжнародної торгівлі, прямо визначають, що національна належність сторін не повинна братися до уваги.⁸

Отже, не визнається міжнародним договір, укладений між підприємствами різної національної належності, комерційні підприємства яких знаходяться на території однієї держави. У той же час визнається міжнародним договір, укладений між фірмами однієї національної належності, комерційні підприємства яких знаходяться в різних країнах.

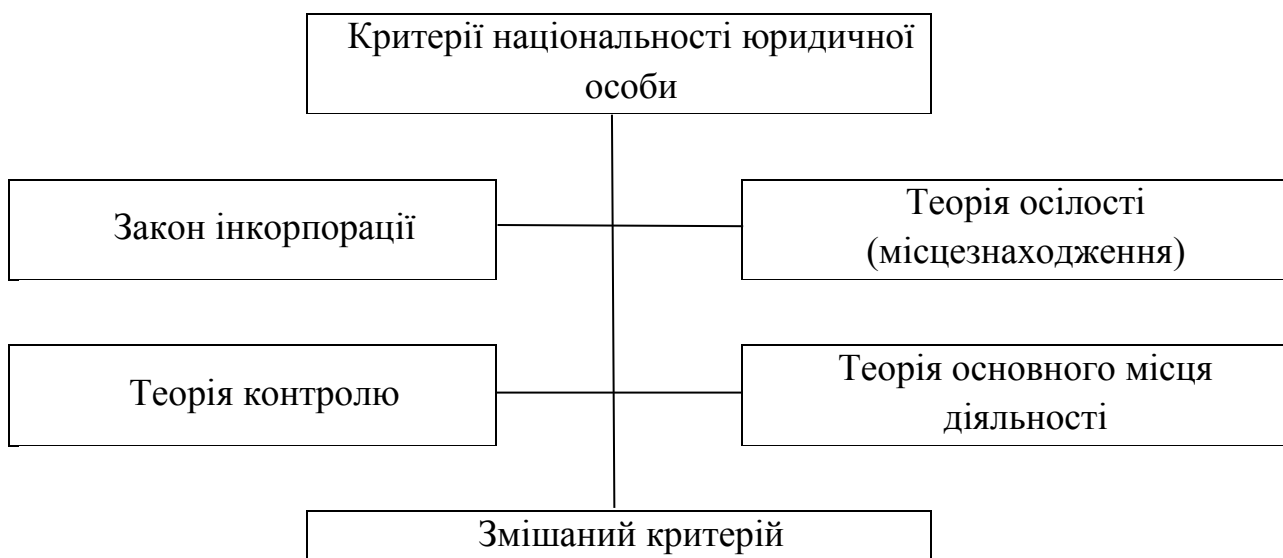

Рис. 2. Критерії національності юридичної особи

Виходячи з цього виникає проблема визнання договору міжнародним у випадках, коли сторона договору має декілька комерційних підприємств у різних державах, а також у державі, де знаходиться контрагент за договором. Ця проблема врегульована Віденською конвенцією, в якій зазначається, що до уваги

⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU80K03R.html

береться те комерційне підприємство, яке, з урахуванням обставин, відомих сторонам або передбачуваних ними в будь-який час до чи в момент укладення договору, має найбільш тісний зв'язок з договором та його виконанням.

Для визначення національності юридичної особи у міжнародній приватноправовій практиці застосовується ряд критеріїв, що обумовлено особливостями національних правових традицій.

Варіанти визначення національності юридичних осіб:

- теорія інкорпорації: особистим законом юридичної особи вважається право держави, в якій ця особа зареєстрована (США, Великобританія, Росія, Китай, Індія);

- теорія осілості: юридична особа належить тій державі, на чий території знаходиться її адміністративний центр (Україна, Франція, Бельгія). Місце знаходження основного органу управління зазвичай визначається у відповідності зі статутними документами. Але, якщо в статуті відсутня вказівка місця знаходження основного органу управління, то їм, як правило, є фактичне (ефективне) місце знаходження цього органу;

- теорія ефективного (основного), місця діяльності (місцезнаходження комерційного підприємства): юридична особа має національність держави, на території якої вона веде основну господарську діяльність (Алжир, Сирія). Критерій ефективного місця діяльності оптимально підходить для визначення національної приналежності офшорних компаній;

- теорія контролю: юридична особа має національність держави, з території якої контролюється та управляється її діяльність (законодавство більшості країн, Вашингтонська конвенція 1965 р., Договір до Енергетичної хартії (1994)). Теорія контролю – найкращий критерій для встановлення дійсної національності ТНК;

- змішаний критерій: як доповнюючи один одного встановлюються прив'язки до права держави інкорпорації, місця знаходження і місця здійснення діяльності, застосовується і теорія контролю (Канада, Італія, Єгипет). У

законодавстві Швейцарії та Ліхтенштейну закріплена можливість підпорядкування компанії місцевому праву без ліквідації та нової реєстрації.⁹

Такі законодавчі відмінності створюють серйозні проблеми. Юридична особа, заснована в державі, де застосовується критерій осілості (Франція), і перемістивши свій адміністративний центр до держави, що застосовує критерій інкорпорації (Великобританія), буде визнана у Франції англійською, а у Великобританії французькою тобто "втрачає" національність.

Юридична особа, заснована в державі, яка застосовує критерій інкорпорації (Росія), і має адміністративний центр в державі, яка застосовує критерій осілості (Україна), на Україні вважається українською, а в Росії – російською (подвійна національність). Юридична особа, заснована в державі, що застосовує критерій інкорпорації (Австрія), і переміщує свій адміністративний центр до держави, що застосовує аналогічний критерій (Вірменія), буде вважатися австрійською як в Австрії, так і у Вірменії, тобто набуває односторонню (неповну) національність.

У сучасному законодавстві більшості держав для визначення особистого закону юридичних осіб застосовується поєднання різних критеріїв (США і Великобританія – теорії інкорпорації та контролю, Угорщина – інкорпорації та осілості, Індія – інкорпорації та ефективного місця діяльності). «Змішаний критерій» вбачається найбільш вдалим, але і його застосування не може усунути всіх можливих колізій.

На міжнародному рівні зроблена спроба синтезувати теорії осілості та інкорпорації: Гаазька конвенція про визнання прав юридичної особи за іноземними асоціаціями, компаніями, установами (1956) виходить з того, що національність юридичної особи визначається за місцем, де вона зареєстрована і де за статутом знаходиться її правління.¹⁰

---

⁹ Короткий курс лекцій з дисципліни «Міжнародне приватне право» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/150609137634/pravo/lichnyu_zakon_yuridicheskogo_litsa_lex_societatis.htm

¹⁰ Лунц Л.А. Курс міжнародного приватного права в 3-х томах / Л.А. Лунц. – М.: Спарк, 2002. – С. 54.

В Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства (1957) закріплено уніфіковане поняття «національність юридичної особи». Аби яка компанія, заснована за національними законами, навіть якщо вона контролюється іноземною компанією, має 100%-ий іноземний капітал або виконує функції філії іноземної компанії, у своїй діяльності дотримується режиму, передбаченому для національних компаній.¹¹ Щодо юридичних осіб завжди виникають питання їх особистого статусу та їх правовідносин з іншими особами. Адже саме від статусу особи залежить, в які правовідносини вона може вступати.

Серед інших ознак, характерних для зовнішньоекономічних контрактів, що виділяють зовнішньоекономічні контракти в окрему групу господарських договорів, можна виділити наступні ознаки:

- особливий суб'єктний склад (сторонами в договорі є вітчизняний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності та іноземний контрагент);
- особливості змісту договору щодо прав та обов'язків його сторін при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності;
- перетин предметом договору митного кордону;
- розрахунок у валюті, що є іноземною хоча б для однієї сторони договору;
- наявність типових платіжних умов і типових платіжних застережень;
- спеціальні вимоги щодо права країни яке застосовується при його укладанні та виконанні;
- спеціальні вимоги щодо форми договору (визначаються ст. 382 Господарського кодексу України¹² та Законом України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року¹³);

---

¹¹ Договір про заснування Європейської Спільноти : Міжнародний документ від 25.03.1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017

¹² Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 21-22. – Ст. 144.

¹³ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 32. – ст.422.

- обов'язковість реєстрації, що здійснюється відповідно до ст. 383 Господарського кодексу і підзаконними нормативно-правовими актами щодо окремих видів продукції і товару (наприклад, металобрухту) та позики в іноземній валюті¹⁴;

- особливості порядку розгляду договірних спорів (як правило, комерційним арбітражем та третейським судом з урахуванням особливостей).

Перелічені ознаки, за своєю сутністю, є факультативними і їх наявність наслідок міжнародного характеру відповідних договорів. Тому перелічені ознаки можуть розглядатися як кваліфікуючі ознаки зовнішньоекономічного контракту. Окремі факультативні ознаки можуть бути закріпленими у окремих зовнішньоекономічних договорах, якщо така необхідність виходить з самої суті договору та інтересів сторін. Сторони договору в силу принципу свободи зовнішньоекономічного підприємництва мають право укладати будь-які види зовнішньоекономічних договорів, крім тих, які прямо та у відносній формі заборонені законами України.

Джерела правового регулювання зовнішньоекономічного контракту

Контрактна діяльність передбачає правове регулювання на всіх її стадіях, включаючи підготовку, укладання, підписання контракту, виконання контрактних зобов'язань, контроль за ходом виконання контракту.¹⁵

Джерела правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів являють собою взаємопов'язану структуру, що складається з національної та міжнародної правових систем.

Порядок укладання зовнішньоекономічного контракту встановлюється законами України з урахуванням міжнародних договорів України. При укладанні контракту суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право

---

¹⁴ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 21-22. – Ст. 144.

¹⁵ Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Дахно І.І., Барановська В.М., Бовтрук Ю.А. та ін. [За ред. І.І. Дахна]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – С. 43.

використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій, нормативні договори, а у деяких випадках судові прецеденти.

Згідно зі ст. 19 Закону “Про міжнародні договори України”, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.¹⁶ Означений закон, а також теорія господарського права та права України в цілому закріплює, що у випадку якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна уклала значну кількість двосторонніх договорів в економічній сфері, а саме в інвестиційній, митній, транспортній та торгівельній сферах зовнішньоекономічної діяльності. Наприклад, міжнародні угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ)¹⁷, про торгівельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИПС)¹⁸, з торгівлі послугами (ГАТС)¹⁹ тощо. Вони є головними міжнародно-правовими актами у межах Світової організації торгівлі.

Вирішальне значення для зовнішньоекономічних договорів мають багатосторонні міжнародні договори – конвенції, найпоширенішою серед яких є Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу, прийнята у Відні в 1980 року. Це міжнародний документ, що має практичне значення при підписанні й виконанні зовнішньоторговельних контрактів. Віденська конвенція була розроблена комісією ООН про право міжнародної

---

¹⁶ Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 35. – Ст. 2317.

¹⁷ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) : Міжнародний документ від 30.10.1947 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

¹⁸ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Міжнародний документ від 15.04.1994 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

¹⁹ Генеральна угода про торгівлю послугами : Міжнародний документ від 15.04.1994 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

торгівлі (ЮНСІТРАЛ) з метою визначення єдиних норм, що регулювали б міжнародні торгові договори.²⁰

Матеріали Віденської конвенції охоплюють широке коло питань з регламентації договірних відносин між контрагентами з різних країн походження. У той же час Віденська конвенція не регламентує всі аспекти міжнародної купівлі-продажу.

Значення Віденської конвенції полягає в усуненні значних розбіжностей у національних законодавствах, що регулюють міжнародну купівлю-продаж товарів; визначенні рис міжнародного характеру договору; встановленні переліку видів договорів і послуг, на які не поширюється її дія; визначенні головних прав і обов'язків сторін за договором; встановленні форми контракту купівлі-продажу; визначенні засобів правового захисту у разі порушення договору продавцем чи покупцем та ін.

Слід зазначити, що Віденська конвенція носить диспозитивний характер. Це означає, що сторони можуть у договорі відступити від абиякого положення Конвенції чи змінити його дії. І це повинно бути вказано в контракті. Якщо ж в контракті купівлі-продажу таких відступів не передбачено, до нього мають застосовуватися норми Віденської конвенції 1980 року.

Частина 1 ст. 6 Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність” визначає, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, при складанні тексту зовнішньоекономічного договору, вправі використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі цим та іншими законами України.²¹

У наслідок санкціонування державою звичай набуває загальнообов'язкового характеру щодо його виконання. Це означає можливість його поширення на всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і гарантування державою його виконання. В Україні ставлення до правового

---

²⁰ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU80K03R.html

²¹ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 977.

звичаю як джерела права є неоднозначним. Беззаперечним є те, що правове регулювання сфери зовнішньоекономічної діяльності не охоплює всі суспільні відносини, які виникають в цій сфері і тому звичай зберігає своє значення в окремих його галузях. Одночасно Конституція України не закріплює правовий звичай як джерело права, але окремі акти законодавства містять такі норми, наприклад п. 1 ст. 7 Цивільного кодексу України закріплює, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту.²²

Окремо необхідно виділити правовий прецедент як джерело права, що регулює зовнішньоекономічні відносини. Прецедент (лат. *praecedent* – той, що йде попереду) – випадок, який мав місце раніше і який слугує прикладом для наступних випадків подібного роду.

Правовим прецедентом в сфері зовнішньоекономічної діяльності визнається результат узагальнення арбітражної чи судової практики або правова доктрина. Як правило, правовий прецедент містить норму - правило поведінки, яка регулює суспільні відносини, що не врегульовані законодавчими та іншими правовими актами.

Значення правових прецедентів зростає у зв'язку з поширенням на Україну юрисдикції Міжнародного суду ООН, Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів, Європейського суду з прав людини, Міжнародного комерційного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті, Міжнародного центру по вирішенню інвестиційних спорів (ICSID), а також з огляду на прийняття Україною *acquis communautaire*, одним з джерел якої є рішення Європейського суду. Особливе значення мають рішення Конституційного суду України, постанови пленумів Верховного суду України та Вищого господарського суду України, Міжнародного комерційного арбітражного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, що узагальнюють судову практику і роз'яснюють чинне законодавство в сфері правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності

---

²² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

В цілому слід зазначити, що зовнішньоекономічні договори регулюються досить складною та розгалуженою системою методів, відповідно, це породжує складну структуру законодавчого регулювання, значні труднощі в процесі систематизації правових джерел.

Вимоги до форми зовнішньоекономічного контракту

У джерелах правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів існує два підходи до розуміння вимог щодо форми зовнішньоекономічних договорів: міжнародний підхід та національний підхід.

Міжнародний підхід полягає у тому, що міжнародні джерела правового регулювання, міжнародна практика укладення зовнішньоекономічних договорів, міжнародні торгівельні звичаї не встановлюють вимог до обов'язкової письмової форми зовнішньоекономічних договорів, а навпаки дотримуються принципу, що зовнішньоекономічний договір вважається дійсним у разі, якщо досягнення згоди може бути підтверджене будь-якими засобами.

Відповідно до ст. 13 Віденської конвенції вимога про письмову форму визнається дотриманою також у разі, якщо відповідне повідомлення здійснене телеграфом або телетайпом.²³ Ст. 1.10 Принципів УНІДРУА вказує, що “письмова форма” означає будь-який вид повідомлення, що зберігає запис інформації, яка міститься у ньому, і здатний бути відтворений у матеріальному вигляді.²⁴ Враховуючи зростання інтересу до електронних засобів зв'язку, Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) прийнятий Типовий закон про електронну торгівлю, ст. 7 якого оголошує дійсним використання будь-якого засобу електронного зв'язку, “що забезпечує фіксацію такої угоди”.²⁵

---

²³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU80K03R.html

²⁴ Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (UNIDROIT) : Міжнародний документ від 01.01.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_920

²⁵ Типовий закон про електронну торгівлю Комісії ООН з права міжнародної торгівлі : Міжнародний документ від 16.12.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_321

Це означає, що сторони можуть укласти правочини у будь-якій формі, за умови можливості матеріального відтворення підтвердження їх згоди на вступ у відповідні правовідносини. Як правило, форма зовнішньоекономічного договору визначається правом місця його укладення.

Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість Віденської конвенції з 1 лютого 1991 року і в статті 11 закріпила, що не вимагається, щоб договір купівлі-продажу укладався чи підтверджувався в письмовій формі або підпорядковувався іншій вимозі щодо форми. Він може доводитися будь-якими засобами, включаючи свідчення. Але у статті 11 було зроблене застереження про незастосовність будь-якого положення Віденської конвенції, яке допускає вчинення договору не у письмовій формі, якщо хоча б одна з сторін договору має комерційне підприємство в Україні.

Такий підхід до форми контракту зберігався у національному законодавстві до останнього часу і був закріплений ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Але у відповідності до Закону України від 3.11.2016 р. №1724-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» ч.2 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» викладена у такій редакції: «Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом».²⁶

Даний Закон почав діяти з 3 січня 2017 року, він покликаний полегшити роботу вітчизняних суб'єктів господарювання з нерезидентами – замовниками послуг. Неофіційно цей документ називають Законом про фрілансерів, але зміни, які він вносить до різних законодавчих актів, впливають на доволі велике коло осіб і не тільки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

---

²⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг : Закон України від 3.11.2016 № 1724-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 52. – Ст.860.

Треба зазначити, що хоча в назві закону мова йде про експорт послуг, новації стосуються форми та порядку укладення не лише договорів експорту послуг, а й будь-яких договорів, пов'язаних зі здійсненням експортно-імпортних операцій. Такі договори, незалежно від того, є їх предметом товари чи послуги, можна тепер укласти як у простій письмовій формі, так і в електронній.

При цьому відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» у разі експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір може укладатися одним із таких шляхів:

- прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти);
- обмін електронними повідомленнями;
- в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги.²⁷

Завдяки цьому відносини між резидентом-виконавцем та замовником-нерезидентом при наданні послуг можна підтверджувати на підставі виставленого рахунку (інвойсу), в т.ч. складеного в електронній формі.

Застосування інвойсу фактично виводить договори про послуги у зовнішньоекономічній діяльності з-під дії ст. 207 Цивільного кодексу України та ст. 181 Господарського кодексу України. Адже інвойс містить усього лише підпис і печатку (у разі її фізичної наявності) контрагента, який його видав. Мова йде про рахунок, який контрагент виставив за вже надані послуги. Слід зазначити, що на сьогодні обов'язковість використання печатки сторонами з ч. 2 ст. 207 Цивільного кодексу України виключено. Додано норму про те, що таку умову може бути закріплено лише за письмовою згодою сторін.

Отже, спрощена процедура укладення зовнішньоекономічного договору, а саме шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти); обміну електронними повідомленнями; шляхом виставлення рахунка (інвойсу) стосується експорту всіх послуг, окрім транспортних. Однак до поняття

---

²⁷ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 977.

«послуга» входить величезний перелік операцій різноманітного характеру. Згідно з розділом 3 Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП), зовнішньоекономічні послуги являються товаром, що не проходить митного контролю і на який не оформлюється вантажна митна декларація. Послуги не приймають форму матеріальних об'єктів, на які розповсюджуються права власності. Реалізація послуг та їх виробництво невідокремлені один від одного. Головним у торгівлі послугами є те, що повинна відбутись операція купівлі-продажу, яка охоплює діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності (резидентів та нерезидентів), побудована на взаємовідносинах між ними.²⁸

КЗЕП під зовнішньоекономічними послугами розуміє:

- переробку матеріальних ресурсів;
- ремонт та технічне обслуговування машин та обладнання;
- транспортні послуги (куди включено поштову та кур'єрську доставку);
- послуги, пов'язані з подорожами (у тому числі обслуговування під час відряджень, освітніх, оздоровчих, туристичних і ділових подорожей, включаючи транспортні перевезення);
- будівельні послуги;
- страхування;
- фінансові послуги;
- послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності;
- телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги;
- ділові послуги (дослідження, розробки, юридичні, аудиторські, бухгалтерські, консалтингові, рекламні, орендні, посередницькі, ріелторські, охоронні, клірингові, послуги з добору персоналу тощо);
- послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги;

---

²⁸ Про затвердження Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП): Наказ Державної служби статистики України від 27.02.2013 № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-zovnishnoekonomichnih-poslu-doc136046.html>

- державні та урядові послуги.

При цьому під експортом послуг цей класифікатор розуміє надання послуги резидентами-виробниками країни резидентам іншої країни. Зміни у частині допустимості трьох способів укладання електронної форми договору стосуються усіх перелічених вище послуг, крім транспортних. Не з'ясованим залишається питання з тими транспортними послугами, які за класифікатором належать до обслуговування під час подорожей і не входять до основного переліку транспортних послуг.²⁹

Внесені зміни примушують нас звернути увагу на відмінність між поняттями «послуги» та «роботи». З цивільно-правової точки зору грань між ними дуже тонка. У деяких випадках сказати напевно, де робота, а де послуга, надзвичайно складно. Тому, що насправді законодавець чіткого розмежування не зробив. У кожному конкретному випадку потрібно спиратися на предмет зовнішньоекономічного договору. У граничних ситуаціях від того, як його буде сформульовано, можна визначити вид контракту. Тож щоб уникнути проблем, позначати предмет потрібно чітко і ясно.³⁰

Повноваження представника на укладення зовнішньоекономічного договору можуть підтверджуватися дорученням (довіреністю), а також установчими документами, договорами та іншими підставами, які не суперечать Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Відповідні зміни внесені також й у ч. 1 та 3 ст. 31 Закону «Про міжнародне приватне право», яка встановлює вимоги щодо укладання зовнішньоекономічних договорів. За цією статтею, якщо сторони правочину знаходяться в різних державах, вимогам права має відповідати не тільки місце проживання, а й місцезнаходження сторони, яка зробила пропозицію, якщо інше не встановлено договором. Зазначена зміна стосується юридичних осіб. Для цілей цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій

---

²⁹ Деркач Т. Експорт послуг: веселіше стане всім / Т. Деркач // Бухгалтерія. – 2016. – № 52. – 26 грудня.

³⁰ Амброзьяк Н. Договір про надання послуг у ЗЕД «дорожчий за гроші»: на що звернути увагу / Н. Амброзьяк // Податки та бухгалтерський облік. – 2016. – № 104. – С. 3-10.

юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави.³¹

Відповідно до змін, внесених до ч. 3 ст. 31 Закону «Про міжнародне приватне право», зовнішньоекономічний договір (якщо хоча б однією стороною є громадянин України або юридична особа України) може укладатися у формі, передбаченій законом. Тобто і цими змінами регулюється можливість укладання українськими суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних договорів не тільки у простій письмовій формі (як було раніше), а й в електронній формі.

Треба зазначити, що у Положенні “Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)” залишається норма, відповідно до якої зовнішньоекономічний договір укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі.³² Тому вбачається за необхідне внести відповідні зміни щодо форми зовнішньоекономічного контракту у дане Положення і викласти абзац 4 у такій редакції: «Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом».

Залишається також відкритим питання: «Чи повинен зовнішньоекономічний договір (контракт), що укладається в електронній формі, відповідати Положенню про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)?». Тому що, дотримати вимоги до зовнішньоекономічного договору (контракту), що укладається шляхом прийняття публічної пропозиції (оферти) або шляхом виставлення рахунку (інвойсу), є вельми складним завданням.

---

³¹ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 32. – ст.422

³² Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів): Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 № 201 // Офіційний вісник України. – 2001. – №39. – Ст. 1784.

Окремої уваги заслуговує Цивільний кодекс України, у ст. 207 якого зафіксовано, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку.³³ Визначено також, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства. У тому числі, допускається використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів.

Отже, чинне законодавство на сьогодні дає можливість укладати зовнішньоекономічні договори не лише у письмовій, а й в електронній формі. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» також встановлює право банків вимагати від резидентів переклад на українську мову складених іноземною мовою документів, у тому числі рахунка (інвойсу), крім викладених англійською мовою, а також викладених іноземною мовою з одночасним викладенням українською (англійською) мовою.

Таке правило поширюється тільки на експортні операції. Банківський контроль імпорتنих операцій залишається без змін. Рахунок (інвойс) визнається первинним документом і може бути підписаний за допомогою особистого підпису, аналога власноручного підпису, електронного підпису або

---

³³ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

електронного цифрового підпису, електронного підпису одноразовим ідентифікатором [**Ошибка! Закладка не определена.**].³⁴

Слід зазначити, що згідно статті 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»³⁵, оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис»³⁶. З одного боку, застосування електронного цифрового підпису дозволяє однозначно ідентифікувати сторону зовнішньоекономічного договору (контракту), але з іншого – створюють технічне перешкоду при укладенні такого договору, оскільки змушує іноземного контрагента застосовувати електронний цифровий підпис відповідно до законодавства України.

Тому ймовірно, що ще деякий час вітчизняні експортери будуть користуватися хоч і не правильним з юридичної точки зору, але вельми поширеним способом укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів) шляхом обміну зображеннями, що сканують роздруковані й підписані договори.

Отже, розвиток правового регулювання зовнішньоекономічної сфери та законодавства України в цілому спрямований на подолання проблем укладення, зміни, припинення зовнішньоекономічних договорів з метою відповідності світовим стандартам сучасної світової торгівлі. Наразі, зовнішньоекономічний договір (контракт) визначається не як матеріально оформлена угода суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а як їх домовленість. Така домовленість не

---

³⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг : Закон України від 3.11.2016 № 1724-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 52. – Ст.860.

³⁵ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

³⁶ Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.

може бути усною: допустимою є або проста письмова, або електронна форма. Третьою допустимою формою є форма передбачена міжнародними договорами.

Висновки

За результатами проведеного дослідження досягнуті наступні науково-теоретичні та практичні результати:

1. Вивчення поняття та ознак зовнішньоекономічного контракту дозволило визначити, що він за своїм призначенням, формою та змістом, є своєрідним різновидом господарських договорів. Наразі, зовнішньоекономічний договір (контракт) визначається не як матеріально оформлена угода суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а як їх домовленість.

Завдяки огляду літератури сформульовано поняття зовнішньоекономічного договору (контракту), як домовленості між двома і більше суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземними контрагентами, що укладається у формі комерційного документу, який регламентує економічні, організаційні та управлінські відносини під час здійснення зовнішньоекономічних операцій, за яким в однієї сторони (продавця) виникає зобов'язання передати у власність другій стороні (покупцеві) товар (майно), а у покупця виникає зобов'язання прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Зовнішньоекономічним контрактам притаманні загальні юридичні умови, властиві для цивільно-правових та господарських договорів, а також і певні особливості. До особливостей слід віднести: законодавство, що визначає умови дії міжнародних договорів в Україні; сфера дії зовнішньоекономічних контрактів – зовнішньоекономічна діяльність; особливий суб'єктний склад – два або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхні іноземні контрагенти.

Основними ознаками зовнішньоекономічного контракту є: національно - правова належність сторін, місце діяльності суб'єктів, місцезнаходження

комерційних підприємств, факт переміщення товару через митний кордон. Критеріями визначення національності юридичної особи у міжнародній приватноправовій практиці є: закон інкорпорації, теорія осілості (місцезнаходження), теорія контролю, теорія основного місця діяльності, змішаний критерій.

2. З'ясовано, що джерела правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів являють собою взаємопов'язану структуру, що складається з національної та міжнародної правових систем. Порядок укладання зовнішньоекономічного контракту встановлюється законами України з урахуванням міжнародних договорів України. При укладанні контракту суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій, нормативні договори, а у деяких випадках судові прецеденти.

Зовнішньоекономічні договори регулюються досить складною та розгалуженою системою методів, відповідно, це породжує складну структуру законодавчого регулювання, значні труднощі в процесі систематизації правових джерел. Аналіз сучасного правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності взагалі та контрактної діяльності зокрема свідчить, що на сьогоднішній день Україна перебуває на стадії приведення законодавства у відповідність до світових стандартів.

3. Визначено, що у джерелах правового регулювання зовнішньоекономічних контрактів існує два підходи до розуміння вимог щодо форми зовнішньоекономічних договорів: міжнародний підхід та національний підхід.

У національному законодавстві до останнього часу була закріплена обов'язкова письмова форма укладання контракту. Але у відповідності до Закону України від 3.11.2016 р. №1724-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним

договором України чи законом. Відповідні зміни, щодо форми контракту, внесені в Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про міжнародне приватне право».

У той же час у Положенні “Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)” залишається норма, відповідно до якої зовнішньоекономічний договір укладається суб’єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі. Тому пропонується внести зміни у дане Положення і викласти абзац 4 у такій редакції: «Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб’єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амброзяк Н. Договір про надання послуг у ЗЕД «дорожчий за гроші»: на що звернути увагу / Н. Амброзяк // Податки та бухгалтерський облік. – 2016. – № 104. – С. 3-10.
2. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2009. – 766 с.
3. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) : Міжнародний документ від 30.10.1947 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
4. Генеральна угода про торгівлю послугами : Міжнародний документ від 15.04.1994 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 21-22. – Ст. 144.
6. Деркач Т. Експорт послуг: веселіше стане всім / Т. Деркач // Бухгалтерія. – 2016. – № 52. – 26 грудня.
7. Договір про заснування Європейської Спільноти : Міжнародний документ від 25.03.1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017

8. Короткий курс лекцій з дисципліни «Міжнародне приватне право» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/150609137634/pravo/lichnyu_zakon_yuridicheskogo_litsa_lex_societatis.htm
9. Лаптев В.В. Хозяйственное право – право предпринимательской деятельности / В.В. Лаптев // Государство и право. – 1993. – № 1. – С. 36-40.
10. Лунц Л.А. Курс міжнародного приватного права в 3-х томах / Л.А. Лунц. – М.: Спарк, 2002. – 1007 с.
11. Марченко В.Б. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В.Б. Марченко, Д.В. Шаповалов. – К.: КНЕУ, 2005. – 207 с.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг : Закон України від 3.11.2016 № 1724-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 52. – Ст.860.
13. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.
14. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
15. Про затвердження Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП): Наказ Державної служби статистики України від 27.02.2013 № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-klasifikaciyi-zovnishnoekonomichnih-poslu-doc136046.html>
16. Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів): Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 № 201 // Офіційний вісник України. – 2001. – №39. – Ст. 1784.
17. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 32. – ст.422

18. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 35. – Ст. 2317.
19. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Дахно І.І., Барановська В.М., Бовтрук Ю.А. та ін. [За ред. І.І. Дахна]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
20. Саксонов В.Б. Правові особливості зовнішньоекономічних договорів (контрактів) України / В.Б. Саксонов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №2. – С. 252-259.
21. Типовий закон про електронну торгівлю Комісії ООН з права міжнародної торгівлі : Міжнародний документ від 16.12.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_321
22. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Міжнародний документ від 15.04.1994 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
23. Харитонов Є.О. Цивільне право України : підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Істина, 2011. – 808 с.